

Інна ЮРІЙ

ПРІОРИТЕТ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Розкрито роль економіки знань у міжнародному співробітництві та формуванні «нової економіки». Запропоновані напрями посилення ролі науки в умовах глобалізації.

The role of the economics of knowledge of international cooperation and formation of «new economy» is covered. Ways of intensifying the role of science in terms of globalization are proposed.

В системі міжнародних економічних відносин у зв'язку з посиленням процесу інтернаціоналізації господарського життя, поглибленням міжнародного поділу праці в умовах НТР все більш вагомим розвитком набувають дослідження взаємодії інтеграційних процесів соціальної моделі людського розвитку та економічної науки. Інтелектуальний розвиток сучасної цивілізації впливає на удосконалення функцій держави. З одного боку, посилюється необхідність підтримання науки, особливо фундаментальної, використання її результатів, розвиток і збагачення конструктивного потенціалу суспільства. З іншого – обмеження небезпеки, що виникає від неконтрольованого використання сучасних науково-технічних досягнень (ядерних технологій, генетики, медичної біології і т. д.). Для того, щоб не залишитися осторонь глобального високотехнологіч-

ного обміну, Україна користується тими компонентами історичного успіху, які вже тривалий час визнані світовим загалом (розвиток технологічних ідей, якість науково-дослідницької бази, освіти в точних науках і належний стан базової інфраструктури). Оскільки лише 15% активного населення України пов'язане з процесом виробництва товарів, то основними чинниками його впливу на глобальні тенденції в галузі прямих іноземних інвестицій (foreign direct investment) є не галузева інфраструктура економіки, а якість управління, рівень освіти, наукова база, верховенство закону, культура, системи цінностей, інформаційних технологій. За рахунок цього забезпечується економічно виправдане розширення масштабів виробництва і відкривається прискорений доступ до світових досягнень у сфері техніки та технологій. Щоб уникнути труднощів зі створенням єди-

ної системи "наука-виробництво", в якій провідна роль належить галузям, що створюють і поширюють знання, надзвичайної уваги вимагає скорочення тривалості часу між теоретичними відкриттями та їх практичною реалізацією. Тісний взаємозв'язок науки з виробництвом перетворює її в безпосередню виробничу силу суспільства. Це виражається не тільки в посиленні впливу наукових розробок на процес виробництва, але й в перетворенні виробництва в "експериментальний цех науки". Головними стають динамічні критерії аналізу конкурентоспроможності країни: швидкість в освоєнні нових знань, технологій та міжнародна мобільність праці і капіталу. Водночас, міжнародні організації при довгостроковому проектуванні програм інноваційного співробітництва надають пріоритетного значення тим моделям ведення бізнесу, котрі ставлять якість людського капіталу в центр екологічно-усвідомленої політики. Найбільшим авторитетом в консультуванні стосовно вирішення цієї проблеми користуються Всесвітній економічний форум в Давосі та Швейцарський інститут розвитку менеджменту (IMD).

Специфіка інтеграційних процесів сучасного світу є одним з найважливіших факторів формування стратегії, принципів організації і управління інвестиційними процесами. При цьому не існує універсальної системи менеджменту, яка була б прийнятною для всіх країн світу, а успіхи в окремих галузях виробництва є наслідком впровадження ефективних для спеціалізації даної країни методів організації процесу інвестування. Особливу увагу міжнародна публічна влада (state and legal institutions) приділяє економічній політиці в сфері залучення і використання іноземних капіталів у країнах, що знаходяться на різних етапах економічного розвитку, як з точки зору оцінки впливу зовнішньоекономічної діяльності на формування національної

економіки, так і для визначення напрямів та засобів її державного регулювання.

Вагомим учасником співпраці українських дослідників із науковими організаціями США через американські міжнародні фонди виступає Фонд цивільних досліджень та розвитку США. Спільні програми діяльності вчених України науково-технологічної сфери з такою міжнародною організацією як НАТО є одним з перспективних напрямів розробки проектів Ради євроатлантичного партнерства. Так, за науковою програмою НАТО українськими науковцями отримано понад 480 грантів. За їх кількістю Україна посідає друге місце після Російської Федерації серед країн євроатлантичного партнерства. Крім того, Україна задіяна у десяти відсотках проектів у рамках програми "Наука заради миру", фінансування і підтримка прикладних досліджень якої також ініціюється НАТО.

Для реалізації проекту "Рівний доступ до якісної освіти" Рада виконавчих директорів Світового банку затвердила для України кредит в сумі 86,59 млн. дол. США терміном (date) на 20 років з п'ятирічним пільговим періодом (хоча проект розрахований на чотири роки). Підписано понад тридцять міжнародних угод про співпрацю у сфері науки і технологій. Динамічність євроатлантичного партнерства активізує науково-технологічну співпрацю України з країнами Європейського Союзу, особливо Південної Європи – Іспанії, Італії, Португалії та Греції. На даний момент розвивається співробітництво за П'ятою програмою у сфері науково-технологічного розвитку з фінансовою підтримкою комісією Європейського Союзу з питань науки та технологій. А саме, реалізуються ініціативи ЄС у сфері науково-технологічного розвитку (INTAS, TACIS, COPERNICUS тощо), хоча відсутність задокументованої угоди про науково-технологічне співробітництво України з Європейським Союзом зменшує

частку присвоєння результатів від розширення напрямів такої співпраці.

Існуюча в Україні система інноваційно-інвестиційних фондів поділяється на дві групи: фонди макроекономічного (загальнодержавного) значення (фонд фундаментальних досліджень, фонд прикладних досліджень і розробок, державний інноваційний фонд, патентні фонди, добродійні фонди) і фонди мікроекономічного значення (централізовані фонди розвитку виробництва, науки і техніки, фонди розвитку виробництва, кошти комерційних та інноваційних банків, кошти приватних осіб). Першочергову роль у прийнятті державних рішень з популяризації досягнень України у капіталізації суспільного добробуту відіграє система відносин строкового характеру. Міністерство закордонних справ, наприклад, має право здійснювати 12-ти місячну передплату робіт та послуг, пов'язаних з підвищенням міжнародного іміджу України.

Згідно з постановою Кабінету Міністрів "Про попередню оплату робіт (послуг), зв'язаних з популяризацією позитивного іміджу України на міжнародній арені, організація і проведення міжнародних заходів з української тематики (симпозіуми, конференції, семінари, виставки, презентації), а також роз'яснення зовнішньополітичних ініціатив України", Кабінет Міністрів України має у розпорядженні додаткових одинадцять місяців на відміну від дозволеного в інших випадках. В "новій" економічній теорії капіталу застосування таких важелів системи відносин строкового характеру відіграє вирішальну роль, особливо у випадку інституціональних змін організації державного регулювання.

Знання як інформаційний ресурс за своєю суттю є інтернаціональним осередком. У мобілізації критичної маси інтелекту України на рівні міжнародних організацій і державних установ намагаються брати участь й денационалізовані

за своїм визначенням бізнесові кола, котрі мають у своєму доробку соціальні моделі взаємодії з державою. До появи в Україні соціально-економічних та духовно-культурних закладів з недержавною формою власності фінансування відбувалося з бюджетів відповідних рівнів, а відносини, що виникали з приводу видатків розвитку (капіталовкладень), цілком врегульовувались нормами фінансового права. З проголошенням у Конституції України і в Законі України "Про власність" існування приватної форми власності, відбувається трансформація поняття фінансування соціальної сфери.

Нагадаємо, що згідно з римським правом, основними елементами власності є:

- право на фізичне користування матеріальними об'єктами (*ius utendi*);
- право на присвоєння доходу від матеріальних об'єктів (*ius fruendi*);
- повноваження управління, враховуючи відчуження (*ius abutendi*).

Повна власність охоплює всі ці три права. Згідно з умовами міжнародних фінансових організацій, які надавали позики українському уряду, економічний розвиток в Україні майже з моменту проголошення її незалежності здійснювався за неоліберальною моделлю (*Washington Consensus*), яка у своїй основі поєднує положення монетаризму і неокласики, а також базується на трьох атрибутах: лібералізація господарської діяльності, приватизації за будь-яку ціну і жорстоке обмеження сукупного попиту для стримування інфляції. Структурні трансформації в Україні відстають на двох напрямках. Перший – у формуванні нових складових недержавної власності, другий – у збереженні колективної й національної солідарності. У ході контролю економічних наслідків застосування політики неолібералізму, сучасний світ відображає свою цілісність у таких семи ситуативних елементах:

1) концентрація багатства і розподіл бідності;

2) глобалізація експлуатації (абсолютизм фінансового капіталу);

3) міграція;

4) фінансова і злочинна глобалізація;

5) законне насильство незаконної влади (коли матеріальна база зруйнована, суверенність і незалежність анульовані, а геополітичні інтереси ще не визначені, національна держава перетворюється просто в службу безпеки при мегакорпораціях);

6) мегаполітика;

7) осередки опору (фінансові центри, що здійснюють реконструкцію національних держав відповідно до принципу верховенства економіки над соціальним життям).

Структурні зрушення виробничих сил, що їх у 70–80-ті роки ХХ століття зазнало світове господарство у зв'язку з переходом до шостого технологічного укладу (розвиток систем штучного інтелекту, біо- і космотехнологій, інтегрованих швидкісних транспортних систем, безпечної ядерної енергетики тощо) призвели до того, що виник принципово новий тип соціальних відносин – інформаційні, які поглинають більше 60% трудових ресурсів. У США в цю сферу залучено близько 80% всіх працюючих, приблизно 20% залучено в традиційні промислові галузі, і менш як 3% – у сільське господарство [2]. Така сама картина спостерігається і в країнах Західної Європи. У забезпеченні високої ефективності суспільного виробництва для України виникає потреба у осмисленому переході від неоліберальної моделі економічних перетворень до інституційної моделі ринкових перетворень.

Становлення в світі "нової економіки", що базується на інформаційних технологіях, дало поштовх до виникнення нової інституціональної економічної теорії (HIET) (New Institutional Economics),

що досліджує реформування відносин виробництва, обміну, розподілу і споживання ВВП з врахуванням інтелекту як індустріальної одиниці народного господарства [9].

До переліку факторів, що у значній мірі впливають на міжнародний поділ праці і міжнародне економічне співробітництво, відноситься широке розповсюдження обміну науковими відкриттями, знанням нових технологічних процесів (know-how), технічними рішеннями. Протиріччя викликає проведення наукових досліджень, їх специфіка полягає в тому, що рентабельність вкладення капіталу в цю галузь інколи виявляється незначною, а часто просто проблематичною. Поряд з цим намічені цілі, мета виробництва викликають гостру потребу створення науково-дослідницьких комплексів, що виходять за рамки окремих монополій. Організацію науково-дослідних центрів змушена брати на себе держава, що призводить до посилення державно-монополістичних тенденцій. Враховуючи те, що промислово-фінансова група (ПФГ) є складним конгломератом підприємств-учасників, які оперують у сфері науки і фінансів, а не тільки виробництва й торгівлі, то вивчення науково-технічних, фінансових і виробничих ланцюгів з метою визначення вузьких місць чи ланок, яких в структурі групи не вистачає, є метою створення і організаційного розвитку групи. Цей шлях відкриває можливість за допомогою відносно незначних затрат з організації діяльності відсутніх ланок багато в чому підвищити віддачу від кращого використання всієї системи у цілому.

Уже сьогодні серед показників, що враховуються при визначенні конкурентоспроможності країни ступінь відповідності інфраструктури потребам бізнесу становить 94 з 320 [5]. Тобто майже тридцять відсотків виміру конкурентоспроможності країни припадає на

оцінку стану таких складових суспільних накладних витрат (social overhead) як освіта, охорона здоров'я та контроль навколишнього середовища і ресурсів. Саме тому особливо небезпечними для розвитку суспільства є розповсюдження тіньових відносин у цих сферах. Якщо мова ведеться про фінансове забезпечення праці науковців на перших порах інноваційних розробок, то важливою є здатність правового захисту як інтелектуального, так і людського капіталу.

Особливості розвитку економіки знань призвели до ситуації, коли жодна країна не може досягнути і підтримувати ділову активність лідера у всіх або переважній більшості галузей. Варіантом виведення з протистояння могутніх національних і транснаціональних корпорацій, які накопили значну наукову та експериментальну базу, є створення інформаційних комплексів з застосуванням сучасних міждержавних організаційно-економічних моделей для вдосконалення фінансових відносин. Нові ідеї, прогресивні технології та ефективні управлінські рішення визначають успіх економічної діяльності і забезпечують фінансову стабільність. Експортна експансія розвинених країн світу спричинила виникнення абсолютно нової концепції міжнародних відносин, у тому числі інвестиційної діяльності, яка визнає необхідність захисту внутрішнього ринку, контролю над імпортом та експортом, державного регулювання валютного курсу та використання засобів зовнішньоекономічної політики у забезпеченні національних конкурентних переваг для своєї країни.

Процес інтернаціоналізації робочої сили, нормативно-правові аспекти регулювання міграційних процесів й удосконалення організаційно-економічних механізмів їх регулювання за умов панування економіки знань стикається з інфорсментом (enforcement) прав власності і контрактних зобов'язань. Звертаючись до сукупності засобів впливу на учасників фінансово-правових відносин,

з якими пов'язується виникнення фінансових правовідносин, визначення правового статусу їх суб'єктів та розподілом прав і обов'язків між ними, видами санкцій за порушення владних приписів держави і порядком їх застосування, тобто до фінансово-правового регулювання, інтелектуальна індустрія не може обійтися без законодавчого захисту власне самого права прийняття участі у здійсненні фінансування очікуваних переваг інвестиційних задумів.

Специфікою інфраструктури економіки знань є виведення інвестиційного потенціалу на ринок пропозиції, де прогресуюча конкуренція в модернізації соціально-економічної сфери інтернаціоналізує повсякденну діяльність державних установ. Ця особливість призводить до того, що участь в фінансовому забезпеченні процесу генерування і промислового використання новітніх знань регулюється правовими умовами обмеження як участі, так і стимулювання. Зазначимо, що періодичні коливання ділової активності у сфері інтелектуальних цінностей можуть досягати логістичної циклічності (150–350 років). Для того, щоб такий обсяг часу мав правову захищеність дії контрактних умов сторін взаємодії, економічна активність у державі є регламентованою законами і підзаконними актами для забезпечення законності та доцільності капіталовкладень, а у кінцевому рахунку, контролю за фінансовою дисципліною в країні.

Фундаментальні наукові дослідження світового рівня, прикладні наукові дослідження та науково-технічні розробки потрапляють під законодавчий захист фінансово-правового регулювання.

Зокрема, наприклад, на засіданні Уряду України 7 березня 2007 року схвалено законопроект "Про внесення змін до Закону України "Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки", де пропонується три пріоритетні напрями розвитку науки і техніки на період до 2017 року. В

першу чергу, пріоритетними названі фундаментальні наукові дослідження, другорядне значення надається дослідженням і розробкам прикладного характеру, а інформаційному та матеріально-технічному забезпеченню таких наукових досліджень і розробок відводиться залишкова роль. Більше того, з метою реалізації передбачених пріоритетними напрямками проєктів, український уряд кожних п'ять років затверджуватиме "Перелік пріоритетних тематичних напрямів" наукових досліджень та науково-технічних розробок для посилення інноваційного впливу фундаментальної та прикладної науки на продукування завершених розробок.

У цілому в результаті проведеного дослідження можна зробити висновок про те, що формування нової економіки неможливе без інноваційних, інформаційно-технологічних та загальноекономічних трансформацій в суспільстві. Розвиток інформаційного суспільства та пріоритетність економіки знань приводить до виникнення всепроникаючої індустрії інтелекту. На нашу думку, нова економічна інституційна теорія покликана в даному випадку врегулювати моделі організації людської діяльності для досягнення стратегічної мети глобальної економіки – виведення країн на рівень захищеного фінансово-правовим регулюванням технологічного укладу, в рамках якого забезпечується конкурентоспроможність та незалежність сучасної держави.

Література

1. Дворецкая А. Е., Никольский Ю. Б. *Финансово-промышленные группы: менеджмент + финансы.* – М.: "ПРИНТ-ЛАЙН", 1995.
2. Єрохін С. Структурна трансформація національної економіки // *Економіка України.* – 2002. – № 10.
3. Мельник В. В., Козюк В. В. *Міжнародна інвестиційна діяльність: Навчальний посібник.* – Тернопіль: Карт-бланш, 2003.
4. Михайленко О. Роль внутрішнього ринку у соціально-економічному розвитку України // *Економіка України.* – 2002. – № 10.
5. Полунеев Ю. Конкурентноспособность страны как национальная идея / *Зеркало недели.* – 2005. – № 10.
6. Програма структурної перебудови економіки України на середньостроковий період 1999–2003 роки (Проект). К.: Міністерство економіки України, 1998.
7. Федотова И. Г., Цыганкова Н. Н. *Коммерция и право. Англо-русские соответствия, корреспонденция и документация.* – М., 1991.
8. *Фінансове право: навчальний посібник для студентів юрид. вузів та факультетів.* – К.: Вентури, 1998.
9. Фуруботн Э. Г., Рихтер Р. *Институты и экономическая теория: Достижения новой институциональной экономической теории / Пер. с англ. под ред. В. С. Катякало, Н. П. Дроздовой.* СПб.: Издат. дом Санкт-Петербург. гос. ун-та, 2005.
10. *Le Monde Diplomatique*, № 521, août 1997.
11. Schwermer, Sylvie. *Industriepolitik auf Oligopolmärkten: eine wohlfahrtstheoretische Analyse/ Sylvia Schwermer.* – Frankfurt am Main; Berlin; Bern; New York; Paris; Wien: Lang, 1994.
12. Williamson, J. (1996). *Lowest Common Denominator or Neoliberal Manifesto? The Polemics of the Washington Consensus*, in R. M. Auty and J. Toye (Hrsg.), *Challenging the Orthodoxies.* Basingstoke, Hampshire.